

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΕΚΦΡΑΣΗ ΕΚΘΕΣΗ

ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ

ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΚΥΚΛΟΙ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΕΚΦΡΑΣΗ – ΕΚΘΕΣΗ
για το γενικό λύκειο

ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΚΥΚΛΟΙ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Συγγραφείς

Γεώργιος Μανωλίδης

Δρ. Φιλοσοφίας, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Θωμάς Μπεχλιβάνης

Φιλολόγος, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Φωτεινή Φλωρού

Φιλολόγος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Συντονιστής

Χρίστος Λ. Τσολάκης

Καθηγητής Νεοελληνικής Γλώσσας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Υπεύθυνες για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Χριστίνα Αργυροπούλου

Σύμβουλος του Π.Ι.

Χριστίνα Βέικου

Σύμβουλος του Π.Ι.

Δημιουργική ομάδα

Θεόφιλος Ζαχαριάδης (ηλεκτρονική σελιδοποίηση, τεχνική επιμέλεια)

Γιώργος Μεταξιώτης (εικονοθεσία, επιμέλεια εικονογράφησης)

Υπεύθυνος δημιουργικού σχεδιασμού και τεχνικής υλοποίησης

Αναστάσιος Α. Μπάρμπας

Αποχρωματισμοί

Alpha Write

Σκίτσο εξωφύλλου: Γιώργος Αγγελίδης

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
Ολοκληρωμένο επιχειρησιακό πρόγραμμα
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Μεταρρυθμιστικό Ταμείο
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Οι αλλαγές που ενσωματώθηκαν στην παρούσα επανέκδοση έγιναν με βάση τις διορθώσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Γεώργιος Μανωλίδης Θωμάς Μπεχλιβάνης Φωτεινή Φλωρού

Συντονισμός: Χρίστος Λ. Τσολάκης

Η συγγραφή και η επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΕΚΦΡΑΣΗ – ΕΚΘΕΣΗ **για το γενικό λύκειο**

ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΚΥΚΛΟΙ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικά	7
1. Γλώσσα - Λόγος και διάλογος	11
2. Διάλογος δύο γενεών	55
3. Ελεύθερος χρόνος - Ψυχαγωγία	85
4. Αθλητισμός	99
5. Υγεία - Διατροφή - Ενδυμασία	119
6. Το γέλιο	141
7. Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας	169
8. Καταναλωτισμός - Διαφήμιση	191
9. Εργασία - Επάγγελμα	211
10. Η έλλειψη της ανεκτικότητας και ο κοινωνικός αποκλεισμός (στερεότυπα, προκαταλήψεις, μορφές ρατσισμού)	231
11. Τέχνη και Κριτική	249
12. Παιδεία - Εκπαίδευση	271
13. Οι Ελληνικοί τόποι και τα μνημεία τους	291
14. Τουρισμός	311
15. Οικολογία	327
16. Επιστήμη - Τεχνολογία	347
17. Ο πόθος της ελευθερίας και η δύναμη της εξουσίας ή ο πόθος της εξουσίας και η δύναμη της ελευθερίας.	379
18. Πρόσωπο και προσωπείο	425
19. Παράδοση	439
20. Ελλάδα - Ευρώπη - Κόσμος	453

Το βιβλίο αυτό δεν επιδιώκει να σε κάνει σοφό/ή. Ούτε το ίδιο είναι σοφό ούτε εκείνοι που ανθολόγησαν τα περιεχόμενά του και ετοίμασαν τις ερωτήσεις, με τις οποίες θα ανιχνεύσεις, θα ανιχνεύσετε, μέσα από τις συζητήσεις σας στην τάξη, και έξω από αυτήν, τα προβλήματα που θέτει, ούτε εκείνοι είναι σοφοί. Άλλωστε δε μας χρειάζονται οι σοφοί, αν, βέβαια, ονομάσουμε σοφούς τους ανθρώπους που τα ξέρουν όλα(!) ή που θέλουν να τα μάθουν όλα. Δε μας χρειάζονται αυτοί οι σοφοί, διότι, όπως είπε ο αρχαίος φιλόσοφος Ηράκλειτος (6ος αιώνας π.Χ), «Πολυμαθία νόον ἔχειν οὐ διδάσκει» (Η πολυμαθία δε διδάσκει την βαθύτερη κατανόηση των πραγμάτων). Έπειτα δεν ωφελούν οι σοφοί, όταν η σοφία τους δε συνοδεύεται από την αρετή. Το είπε ο Πλάτων (5ος και 4ος αιώνας π.Χ): «Πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται».

Είναι, όμως, και κάτι ακόμη δεν είναι δυνατόν σήμερα να γίνει κανείς σοφός, να τα γνωρίζει δηλαδή όλα, γιατί οι γνώσεις είναι πάμπολλες και πολλαπλασιάζονται κάθε μέρα με απίστευτη ταχύτητα. Η εξέλιξη είναι αλματώδης, και έχει να κάνει με κοσμογονικές δυναμικές τεράστιας ισχύος, οι οποίες καθημερινά κομίζουν ασύλληπτης φαντασίας καινούρια στοιχεία, τεχνολογικά και άλλα, και υπαγορεύουν, επιτάσσουν, αν θέλεις, άγνωστες έως τώρα κοινωνικές και επικοινωνιακές συμπεριφορές, που οδηγούν σε νέες κοινωνικές και επικοινωνιακές μείξεις, και σχεδιάζουν και πραγματώνουν νέους κόσμους.

Ύστερα, το κεφάλι του ανθρώπου, του κάθε ανθρώπου, και του μαθητή, όπως είπε κάποιος, δεν είναι δοχείο για να το γεμίσουμε με γνώσεις: είναι, είπε, εστία (τζάκι) και περιμένει/αναζητάει το σπινθήρα για να ανάψει. Αυτή, άλλωστε, είναι η πεμπτουσία της εκπαίδευσης, να ανάψει το φως που θα το θρέψουμε, ύστερα, μαζί δάσκαλοι και μαθητές. Και αν ανάψει μια φορά αυτό το φως της παιδείας, δε σβήνει με τίποτε. Είναι το φως το δημιουργικό.

Θέλουμε να μαθαίνεις, λοιπόν, όχι για να μαθαίνεις και να γίνεσαι σοφός, αλλά να μαθαίνεις και να χρησιμοποιείς τη γνώση σου για να δημιουργείς, και θέλουμε μέσα από τη μάθηση και τη δημιουργία να νιώθεις γεμάτος/ευτυχιμένος. Κι ούτε να σταματήσεις εκεί, στον εαυτό σου. Ο άνθρωπος, για τον οποίο προσπαθούμε να σου μιλήσουμε, μοιράζεται τη χαρά του με τους άλλους, όπως μοιράζεται και τις λύπες του. Μοιρασμένη χαρά, διπλή χαρά: μοιρασμένη λύπη, μισή λύπη.

Κι ακόμη αυτός ο άνθρωπος που απλώνει το χέρι στον **άλλο** άνθρωπο, για να μην είναι **μετέωρος**, όπως είπαν, στη ζωή, απλώνει τη στοργή του και στα ζώα και στα φυτά και στο σύμπαν. Τα αγαπάει, τα φροντίζει, τα προστατεύει, ζει αρμονικά μαζί τους. Αυτό σημαίνει ότι δεν τα εξοντώνει, δε μολύνει τις θάλασσες, τις στεριές και τον αέρα, δεν ξηλώνει τον ιστό της γης. Αυτή είναι η αρετή του και η δικαιοσύνη του για την οποία μιλάει ο Πλάτων στο λόγο που διάβασες λίγο πριν.

Δεν το έκαμε, όμως, αυτό ο σοφός άνθρωπος, ο homo sapiens, όπως τον έχεις ίσως ακούσει. Αυτός ωφέλησε, βέβαια, και έκαμε, και κάμει, μεγάλα άλματα στη διαδρομή του, αλλά έβλαψε κιόλας, και βλάπτει. Δε σεβάστηκε το περιβάλλον και ούτε σκέφτηκε ότι ο ίδιος είναι γέννημα αυτού του περιβάλλοντος. Δηλαδή δε σκέφτηκε ότι βλάπτοντας το περιβάλλον του βλάπτει τον εαυτό του. Περπάτησε, έτσι, χιλιάδες και εκατομμύρια χρόνια, για να φθάσει στη Χιροσίμα, στο Ναγκασάκι, στο Τσερνομπίλ, στους πολέμους. Τώρα, αφού δηλητηρίασε τον πλανήτη του, πορεύεται για τ' αστέρια. Και καλά κάνει. Η προσπάθεια να γνωρίσουμε και να κατακτήσουμε τους ουρανούς δεν είναι φρόνιμο να σταματήσει. Οφείλει, όμως, να συνοδεύεται από την αρετή και από τη σύνεση. Γιατί σκοπός αυτής της πορείας του δεν είναι να φυτέψει στ' αστέρια τις οβίδες και τις βόμβες, που επινόησε και κατασκεύασε στη γη. Σκοπός αυτής της πορείας είναι, πρέπει να είναι, να γεμίσει τ' αστέρια με τριαντάφυλλα.

Σκοπός, λοιπόν, αυτού του βιβλίου δεν είναι να σε κάνει σοφό, να σου δώσει δηλαδή του κόσμου τις γνώσεις. Σκοπός του είναι να σε βοηθήσει να σκεφτείς και να συζητήσεις με τον "άλλο" άνθρωπο, με τους άλλους συμμαθητές σου και με τους δασκάλους σου, θέματα, προβλήματα κοινωνικά, επιστημονικά, καλλιτεχνικά, φιλοσοφικά, πολιτικά, πολιτισμικά, θέματα της καθημερινότητας, θέματα της γνώσης, της σκέψης, του λόγου, της τέχνης: όχι για να γίνεις παντογνώστης με τη γνώση, φιλόσοφος με τη σκέψη, λογοτέχνης με το λόγο, καλλιτέχνης με την τέχνη: όχι γι' αυτό, αλλά για να αναζητήσεις την αλήθεια και να ολοκληρωθείς, να γίνεις δηλαδή ελεύθερος άνθρωπος. Γιατί η γνώση, ο λόγος, η σκέψη, η τέχνη, η αλήθεια οδηγούν προς την ολοκλήρωση και την ελευθερία. Δηλαδή οδηγούν προς την υπευθυνότητα και τη δημιουργία. Η

ελευθερία και η υπευθυνότητα είναι οι δύο πόλοι της δημιουργίας· είναι τα κατεξοχήν γνωρίσματα του ανθρώπου.

Τον άνθρωπο, επομένως, και τα προβλήματά του θα συζητήσετε στο βιβλίο αυτό. Αυτός είναι ο «άλλος» για τον οποίον σου μιλήσαμε λίγο πιο πάνω: ο άνθρωπος. «Σ' αυτό τον κόσμο, γράφει ο Γιώργος Σεφέρης, στο λόγο του που εκφώνησε στη Στοκχόλμη την ημέρα που τιμήθηκε με το βραβείο του Αλφρέδου Νομπέλ, (σ' αυτό τον κόσμο), που ολοένα στενεύει, ο καθένας μας χρειάζεται όλους τους άλλους. Πρέπει ν' αναζητήσουμε τον άνθρωπο, όπου και να βρίσκεται», και συνεχίζει ο Σεφέρης: «Όταν στο δρόμο της Θήβας, ο Οιδίπους συνάντησε τη σφίγγα, και αυτή τού έθεσε το αίνιγμά της, η απόκρισή του ήταν: ο άνθρωπος. Τούτη η απλή λέξη χάλασε το τέρας. Έχουμε πολλά τέρατα να καταστρέψουμε. Ας συλλογιστούμε την απόκριση του Οιδίποδα».

Τον άνθρωπο, λοιπόν, και τα προβλήματά του θα μελετήσουμε στις σελίδες αυτού του ανθολογίου, για να τον γνωρίσουμε βαθύτερα και να τον σηκώσουμε ψηλότερα. Έχουμε, βλέπετε, πολλά τέρατα να χαλάσουμε.

Λίγα ακόμη για το βιβλίο

Ελάτε να δούμε από πιο κοντά το περιεχόμενο του βιβλίου. Και πρώτα να σημειώσουμε ότι το βιβλίο αυτό ανήκει στη σειρά των βιβλίων της γλωσσικής διδασκαλίας «Έκφραση - Έκθεση για το Λύκειο». Έρχεται να πλουτίσει και να διευρύνει τη θεματογραφία τους και τον προβληματισμό τους. Από την άποψη αυτή ο τίτλος του «Θεματικοί Κύκλοι» είναι αρκετά εύγλωττος. Αντανακλά τα ποικίλα θέματά του που είναι οργανωμένα σε είκοσι κύκλους, οι οποίοι παραπέμπουν στις διάφορες μορφές του πολιτισμού μας και προσφέρουν ανάλογη παιδεία.

Από τους είκοσι αυτούς κύκλους οι έξι πρώτοι αντιστοιχούν στο βιβλίο της Α΄ Λυκείου, οι επόμενοι έξι στο βιβλίο της Β΄ Λυκείου και οι άλλοι οκτώ αντιστοιχούν στο βιβλίο της Γ΄ Λυκείου. Αυτό σημαίνει ότι η διάρθρωση των κύκλων ακολουθεί σε αδρές γραμμές τα «Θέματα για συζήτηση και Έκφραση - Έκθεση» των βιβλίων γλωσσικής διδασκαλίας του Λυκείου. Η αντιστοιχία αυτή, βέβαια, δεν είναι δεσμευτική για το δάσκαλο και τους μαθητές. Είναι, ωστόσο, ενδεικτική. Δηλαδή μπορείτε, δάσκαλος και μαθητές, να πάρετε και να μελετήσετε κύκλους ή θέματα κύκλων που δεν αντιστοιχούν στη δική σας την τάξη, εφόσον αυτό το υπαγορεύουν οι διδακτικές συνθήκες. Εξάλλου έχουν συμπεριληφθεί στους θεματικούς κύκλους και θέματα που απαντούν στα γενικότερα ενδιαφέροντα των μαθητών όλων των τάξεων του Λυκείου, και όταν ακόμη αυτά δεν περιλαμβάνονται στα βιβλία «Έκφραση - Έκθεση».

Αυτά για τη φιλοσοφία με την οποία χτίστηκαν οι «Θεματικοί Κύκλοι του Λυκείου», και αυτά για τη σύνθεσή τους. Καιρός να σας μιλήσουμε για τα κριτήρια με τα οποία ανθολογήσαμε τα κείμενα. Και πρώτα να σας πούμε ότι αναζητήσαμε θέματα και αξίες με γνωρίσματα διαχρονικά, όπως αναζητήσαμε και θέματα σύγχρονου προβληματισμού: η διαχρονία και η συγχρονία λοιπόν. Αλλά και η ποιότητα των κείμενων και τα δικά σας ενδιαφέροντα γι' αυτά υπήρξαν για μας κριτήρια που προσανατόλιζαν τις αναζητήσεις μας.

Είναι, ύστερα, και η οικουμενικότητα των θεμάτων. Την υπολογίσαμε κι αυτήν. Και ούτε μπορούσε να γίνει διαφορετικά. Οικουμενική είναι σήμερα η πορεία του ανθρώπου. Οικουμενικός οφείλει να είναι και ο προβληματισμός του. Το ξέρουμε, άλλωστε. Κάτι που συμβαίνει στη μια άκρη του πλανήτη πυροδοτεί εξελίξεις στην άλλη. Όλα διαπλέκονται και όλα δέχονται και ασκούν τις επιδράσεις τους. Υπάρχει αλληλόδραση και αμοιβαιότητα. Γι' αυτό και στα επιλεγμένα κείμενα θα διαπιστώσετε μιαν αναλογική ισορροπία ανάμεσα στο λόγο των Ελλήνων και στο λόγο των ξένων στοχαστών.

Η οικουμενικότητα, όμως, έχει και μιαν άλλη πλευρά, για την οποία οφείλουμε να σε ενημερώσουμε. Να σε ενημερώσουμε και να σου πούμε ότι και αυτή αποτέλεσε κριτήριο της επιλογής των κειμένων μας. Όπως πάντοτε έτσι και σήμερα ο λόγος δοκιμάζεται από τη γλώσσα της εξουσίας. Θα ακούσετε να λένε ότι τον πιο δυνατό λόγο τον διαθέτει εκείνος που διαθέτει την πιο μεγάλη ισχύ του πυρός ή εκείνος που ελέγχει τα Μέσα Μαζικής Πληροφόρησης: τον Τύπο, την τηλεόραση, το ραδιόφωνο, και όλους τους άλλους μηχανισμούς με τους οποίους μεταβάλλει τον πλανήτη σ' ένα χωριό που το εξουσιάζει και το ελέγχει.

Πράγματι υπάρχει αυτή η γλώσσα. Θα το διαπιστώσετε στα κείμενα του βιβλίου. Υπάρχει, αλλά δεν είναι η πιο δυνατή. Την πιο δυνατή γλώσσα την έχει η πιο γενναία

ψυχή, και τέτοια είναι η ψυχή του καλλιεργημένου ανθρώπου, του ανθρώπου της παιδείας. Αυτός είναι ο ελεύθερος άνθρωπος, κι αυτός αρθρώνει τον ελεύθερο λόγο. Θα το διαπιστώσετε κι αυτό στα κείμενα των «Θεματικών Κύκλων» και θα το συζητήσετε.

Δuo λόγια για το δάσκαλο

Σχεδίασε τη διδασκαλία σου όπως εσύ νομίζεις. Είσαι ο άρχοντας του μαθήματος. Άκουσε, όμως, κι εμάς που ετοιμάσαμε αυτό το βιβλίο. Λοιπόν θα θέλαμε να σου πούμε τα εξής:

- Φρόντισε, πριν αρχίσεις να διδάσκεις το βιβλίο, να αποκτήσεις μια καθολική εικόνα των περιεχομένων του. Ο τρόπος με τον οποίο είναι διαρθρωμένο το βιβλίο είναι από τους πιο βασικούς συντελεστές της διδακτικής πράξης.
- Τα κείμενα κάθε θεματικού κύκλου λειτουργούν και αυτόνομα και σε άμεση συνάφεια με τα υπόλοιπα κείμενα του κύκλου. Ακόμη μπορούν να συνδυαστούν και με άλλα κείμενα άλλων θεματικών κύκλων. Στο συσχετισμό τους θα σε βοηθήσουν και οι ερωτήσεις που διατυπώνονται κάτω από κάθε κείμενο.
- Ο τρόπος με τον οποίο θα εργαστείτε πάνω σε κάθε κείμενο προσδιορίζεται από τις ερωτήσεις που το ακολουθούν. Αυτές πάλι αναφέρονται: στην κατανόηση του κειμένου, στην κριτική του, στην ανάπτυξη και στη σύνθεση του λόγου, στη δομή και στην οργάνωσή του... Πάντως οι ερωτήσεις δεν είναι υποχρεωτικές. Μπορείς να τις αντικαταστήσεις (όλες η ορισμένες) με άλλες που θα ετοιμάσεις εσύ η που θα προτείνουν οι μαθητές σου.
- Το βιβλίο των «Θεματικών Κύκλων» διαπλέκεται με τα βιβλία της «Έκφρασης - Έκθεσης» και αποτελεί υποστηρικτικό τους υλικό. Αυτό δεν πρέπει να το λησμονείς. Δεν πρέπει δηλαδή το νέο βιβλίο να αντικαταστήσει ή να υποκαταστήσει τα παλαιά: αποτελεί υποστηρικτικό υλικό τους.
- Κείμενα δυσκολότερα και πιο απαιτητικά μπορούν να δοθούν για επεξεργασία στο σπίτι, εφόσον οι μαθητές διαθέτουν χρόνο.
- Τα κείμενα που θα διδάξεις τα επιλέγεις εσύ: εσύ γνωρίζεις την τάξη, το μορφωτικό της επίπεδο, τις δυνατότητές της, τα ενδιαφέροντά της. Τα κείμενα, άλλωστε, δεν παρουσιάζουν τον ίδιο βαθμό δυσκολίας. Θα μπορούσε κανείς να τα κλιμακώσει μέσα στο θεματικό κύκλο ανάλογα με το βαθμό δυσκολίας που παρουσιάζουν.
- Επιλέγεις, λοιπόν, το θεματικό κύκλο από τον οποίο θ' αρχίσεις και, μέσα στον κύκλο, επιλέγεις το κείμενο με το οποίο θα ξεκινήσεις, όπως επιλέγεις και τους συνδυασμούς που θα κάνεις με κείμενα άλλων κύκλων. Αν δεν έχεις λόγους να κάνεις τέτοιες επιλογές, ακολουθήσε μας ή κάνε κάτι άλλο. Εσύ αποφασίζεις, γιατί εσύ έχεις την τελική ευθύνη.
- Δεν πρέπει να διαφεύγει την προσοχή σου ότι το μάθημα αυτό είναι γλωσσικό. Και ότι η γλώσσα είναι κοινωνικό και επικοινωνιακό αγαθό, κοινωνική και επικοινωνιακή ενέργεια, κοινωνική και επικοινωνιακή αλληλενέργεια. Αυτά για τη διδασκαλία της γλώσσας σημαίνουν ότι στο κέντρο των γλωσσικών φαινομένων βρίσκεται ο «δρων» άνθρωπος, και μάλιστα ο άνθρωπος που δρα κοινωνικά. Επομένως ο λόγος παράγεται κατά την επικοινωνία των ανθρώπων/μαθητών και δεν απομνημονεύεται από τα βιβλία. Γλώσσα και κοινωνική ζωή βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση. Κοινωνικές και γλωσσικές δυναμικές επηρεάζονται και διαμορφώνονται αμοιβαία. Αγωνιζόμαστε, είπαν, με τη γλώσσα.
- Το εικαστικό υλικό συνδέεται νοηματικά με τα κείμενα. Μπορείς, λοιπόν, να το χρησιμοποιήσεις δημιουργικά για την παραγωγή λόγου.
- Πάντως το βιβλίο αυτό δε γράφτηκε, για να σας προσθέσει άγχος και να δημιουργήσει ένταση με τον όγκο του ή με τη λογική ότι πρέπει να διδαχθεί ολόκληρο. Αποτελεί εσωτερική υπόθεση της τάξης. Δεν είναι δυνατόν να διδαχθεί ολόκληρο. Για ανάλογες περιπτώσεις γράφει ο Ε. Π. Παπανούτσος στο βιβλίο του «Αγώνες και αγωνία για την παιδεία»: «Ποιος σας είπε ότι είναι ανάγκη, να διδάξετε όλη την ύλη του διδακτικού σας βιβλίου στα παιδιά; Δεν υπάρχει λόγος... Ένα ή δύο κεφάλαια επεξεργαστείτε τα όπως πρέπει, και τ' άλλα δώστε το βιβλίο στα παιδιά να τα διαβάσουν μόνα τους». Είναι καλό οι μαθητές να μάθουν να μελετούν μόνοι τους τέτοια κείμενα και να τα συζητούν με τον εαυτό τους. Εγγράφουν τότε εσωτερικούς λόγους και διάλογους. Κι αυτό είναι μόρφωση και αυτομόρφωση.

Paul Klee

Επιγραφή σε μαρμάρινη πλάκα. Αναφέρεται στον κανονισμό λειτουργίας της Αγοράς των Αθηνών (Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς)

Ο ανθρώπινος λόγος η πιο μεγάλη απόδειξη ότι ο άνθρωπος
είναι από τη φύση του ζώον πολιτικόν
Το χάσμα γέμισε άνθη
Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική
Η Έκθεση
Η δύναμη της γλώσσας
Το μαχαίρι
Η φθορά των λέξεων
Τα πάθη της γλώσσας στον πόλεμο
Η γλώσσα της εξουσίας
Για την αποκατάσταση της αλήθειας
Πριν μπούμε στο ψητό
Κονόμι Συνταγματικό
Το καλοκαίρι των γλωσσών
Ένδοξες φυλές που βυθίζονται στη «σιωπή»
Πώς πεθαίνουν οι διάλεκτοι
Η αξία του διαλόγου
Μονόλογος περί διαλόγου
Το ημερολόγιο της Άνας Φρανκ
Η κατάκτηση του ανώφελου

Ο ανθρώπινος λόγος η πιο μεγάλη απόδειξη ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ζώον πολιτικόν

Είναι, νομίζω, φανερό γιατί ο άνθρωπος είναι πολιτικόν ζώον περισσότερο απ' ό,τι οι μέλισσες ή τα άλλα αγελαία ζώα: Όπως έχουμε ήδη πει πολλές φορές, η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και χωρίς αιτία. Ας προσέξουμε ύστερ' απ' αυτό ότι ο άνθρωπος είναι το μόνο ζώο που είναι εφοδιασμένο με την ικανότητα του λόγου. Η απλή φωνή δεν εκφράζει, ως γνωστόν, παρά μόνο τη λύπη και την ευχαρίστηση· γι' αυτό και υπάρχει σε όλα τα ζώα· η φύση τους έδωσε, πράγματι, όλη κι όλη αυτή την ικανότητα, να αντιλαμβάνονται το δυσάρεστο και το ευχάριστο και αυτά να τα κάνουν φανερά το ένα στο άλλο· του λόγου όμως ο προορισμός είναι να κάνει φανερό τι είναι ωφέλιμο και τι βλαβερό και, άρα, τι είναι δίκαιο και τι άδικο· αυτό είναι, πράγματι, που ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα: μονάχα αυτός αντιλαμβάνεται το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο και όλα τα άλλα παρόμοια πράγματα –και, φυσικά, η συμμετοχή σε όλα αυτά είναι που κάνει την οικογένεια και την πόλη.

Αριστοτέλους «Πολιτικά» (I. 1253a 10-15)

Από το βιβλίο της Γ' τάξης του Ενιαίου Λυκείου:

«Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος»

Απόδοση στη νέα ελληνική γλώσσα:

Δημήτρης Λυπουρλής, Δέσποινα Μωραΐτου

1. Παρακολουθήστε την επιχειρηματολογία του Αριστοτέλη. Ποια είναι η βάση, από την οποία ξεκινά, και σε ποιο συμπέρασμα καταλήγει;
2. Με βάση τη διαπίστωση του Αριστοτέλη ότι ο ανθρώπινος λόγος αποτελεί την πιο μεγάλη απόδειξη για την κοινωνική φύση του ανθρώπου, να συζητήσετε για τη σημασία της γλωσσικής παιδείας και τη θέση που αυτή πρέπει να κατέχει στα πλαίσια του εκπαιδευτικού μας συστήματος.

ΗΡΩΣ ΕΙΜΙ ΤΕΣ ΑΓΟΡΑΣ: είμαι το όριο της αγοράς. (Αθήνα, Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς)

Το χάσμα γέμισε άνηθ

Με τις λέξεις ο ανθρώπινος εγκέφαλος αιχμαλωτίζει το σύμπαν. Μέσα στις φόρμες των λέξεων γεννιούνται οι σκέψεις. Όπως τα ρεύματα των υδάτων κινούνται στην κοίτη του ποταμού και, αν δεν υπάρχει αυτή, σκορπίζουν και χάνονται, έτσι και οι σκέψεις κινούνται στην κοίτη της γλώσσας και χάνονται όταν χάνεται εκείνη. Από την ώρα που ο άνθρωπος αποκτά τις λέξεις, η κοίτη της σκέψης του γίνεται λεκτική. Η σκέψη χωρίς τη γλώσσα είναι βουβή, αλλά και η γλώσσα χωρίς τη σκέψη γίνεται κραυγή.

Με τον μικρόκοσμο των λέξεων ελευθερώνεται και φτάνει στο φωναχτό αγέρι της ζωής ο μέγας κόσμος της ανθρώπινης συνείδησης και του ανθρώπινου μόχθου. Οι λέξεις, «αυτός ο κόσμος ο μικρός ο μέγας» του Ελύτη, είναι αυτές που σηματοδοτούν τα όρια του κόσμου. Τα όρια του λόγου μου, είπαν, σηματοδοτούν τα όρια του κόσμου μου. Το παιδί κάνει τη μεγαλύτερη ανακάλυψη της ζωής του, όταν συνειδητοποιεί ότι τα πράγματα έχουν ονόματα.

Συνείδηση, επομένως, της γλώσσας σημαίνει συνείδηση της σκέψης. Συνείδηση της απεραντοσύνης της γλώσσας σημαίνει συνείδηση της απεραντοσύνης της σκέψης. Γι' αυτό και οι γλώσσες βρίσκονται στα μπόγια των λαών. Ψηλώνουν με το ψήλωμα και συρρικνώνονται με τη συρρίκνωση των σκέψεων και των πολιτισμών των ανθρώπων. Δεν είναι δυνατόν οι πολιτισμοί και οι σκέψεις να προάγονται και οι γλώσσες να φθίνουν. Αυτό και το αντίστροφό του αποκλείονται. Στην τεχνολογία οι λαοί, στην τεχνολογία και οι γλώσσες. Στην ποίηση οι λαοί, στην ποίηση και οι γλώσσες. Άλλες γλώσσες απαιτούσαν οι αρχαίοι πολιτισμοί –πρώτος και καλύτερος ο αρχαιοελληνικός– και άλλες (συναισθηματικές και τυπικές) απαιτούν οι σύγχρονοι. «Εικόνα σου είμαι κοινωνία και σου μοιάζω» επαναλαμβάνει διαρκώς η γλώσσα στη γλωσσική κοινότητα που τη μιλάει...

...Κορυφαία στιγμή του αγώνα που πραγματώνει ο λόγος είναι η ποίηση. Στον ποιητικό λόγο οι δυναμικές της λέξης φτάνουν στην πιο υψηλή τους ένταση, γι' αυτό και κατακτούν τον υψηλότερο δείκτη ελευθερίας. Την ποιητική λέξη, θα μας πει ο Κακριδής, «τη δυναστεύει ένας ακαταμάχητος πάθος ελευθερίας». Προς την ελευθερία της, όμως, υψώνεται η λέξη μέσα από τη σύγκρουση, μέσα από φυγόκεντρες και κεντρομόλες δυνάμεις, μέσα από τις δυνάμεις που αποζητούν την έκφραση και τις αντιμαχές τους που σηκώνουν τους φραγμούς. Ένας παράδοξος αγώνας στον οποίο τελικά δεν πρέπει να νικήσουν ούτε αυτές οι δυνάμεις ούτε εκείνες. Μια τέτοια νίκη θα ήταν καταστροφική. Είναι ανάγκη να νικήσει ο λόγος. Πρέπει δηλαδή ο λόγος μέσα από την σύγκρουση των αντινομικών συστατικών που τον συγκροτούν να λαγαρίσει και να υψωθεί κάθετα πάνω και πέρα από τις συμβατικότητες της καθημερινής γλώσσας. Το έπαθλο είναι τότε η διπλή ελευθερία: η δική του ελευθερία, αφού θραύει τους φραγμούς που ο ίδιος θέτει στον εαυτό του, και η ελευθερία του ανθρώπου, αφού απεγκλωβίζεται από τη μόνωσή του και συναντά το συνάνθρωπό του, για να υπάρξουν μαζί μέσα από την επικοινωνία τους και τη δημιουργία τους. Γι' αυτό και η ελευθερία του λόγου οδηγεί στη δημιουργία του λόγου. Αυτό σημαίνει πως ο

αγώνας για την απελευθέρωση του λόγου οδηγεί στο λόγο της ελευθερίας που είναι η δημιουργία και η ευτυχία: *Το εὐδαιμον το ελεύθερον*. Γιατί ο λόγος της ελευθερίας είναι ο λόγος που χτίζεται από την αρχή και μαζί χτίζει από την αρχή τον κόσμο. «*Κοιτάξτε τα χεῖλη μου, λέει ο Ελύτης, από αυτά εξαρτάται ο κόσμος*». Και ο Σεφέρης: «*Στερονός σκοπός του ποιητή, λέει, δεν είναι να περιγράψει τον κόσμο, αλλά να τον δημιουργεί ονομάζοντάς τον*». Και ο Emile Benveniste: «*Κάθε φορά που ο λόγος ξετυλίγει ένα γεγονός, κάθε φορά ο κόσμος ξαναρχίζει. Καμιά δύναμη δε θα φτάσει ποτέ αυτή του λόγου, που δημιουργεί τόσα πολλά με τόσο λίγο*». Ύψιστη στιγμή αυτής της δημιουργίας είναι εξάπαντος ο ποιητικός λόγος. Η γλώσσα, τότε, αφήνει τον πεζό της βηματισμό και πιάνει τον ποιητικό χορό, για να χορέψει την ελευθερία της και την ευτυχία της. Άλλωστε ο χορός, όπως και κάθε τέχνη, είναι απελευθέρωση. Τότε η λέξη γοητεύει, και ας γυρίζει η ίδια και η ίδια. Και ας μην είναι φανταχτερή και φουντωτή. Δε σταματάς στο τριμμένο της ένδυμα. Είναι η νέα της κίνηση που σε ξαφνιάζει. Ελεύθερη από τους γήινους δεσμούς λυγάει σαν τη χορεύτρια στους ρυθμούς της νέας κάθε φοράς χορογραφίας. Την έχει αγγίξει η χάρις της ελευθερίας κι αυτήν όπως τον αγωνιστή.

Χρίστος Λ. Τσολάκης

«Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική» τόμ. Α

1. Να παρακολουθήσετε τη σκέψη του συγγραφέα και να προσδιορίσετε: α) τη σχέση της γλώσσας με τη σκέψη, β) τη σχέση της γλώσσας με τον πολιτισμό. Στη συνέχεια να εμπλουτίσετε την επιχειρηματολογία του Αριστοτέλη σχετικά με την κοινωνική φύση του ανθρώπου (στο προηγούμενο κείμενο).
2. Πώς αντιλαμβάνεσθε την άποψη «την ποιητική λέξη τη δυναστεύει ένας ακαταμάχητος πόθος ελευθερίας». Γιατί τελικά η ποίηση απελευθερώνει τη λέξη;
3. Πού οδηγεί ο αγώνας για την ελευθερία του λόγου; Πώς συνδέεται, κατά τη γνώμη σας, ο λόγος της ελευθερίας με την ευτυχία;

Παράσταση σε αττικό αγγείο, 6ος π.Χ. αι.

“Δείτε ένα χελιδόνι”

“Νάτο”

“Μα τον Ηρακλή, έφτασε η Άνοιξη”

Τη γλώσσα μού έδωσαν ελληνική

ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ μού έδωσαν ελληνική
 το σπίτι φτωχικό στις αμμουδιές του Ομήρου.
 Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου στις αμμουδιές του Ομήρου.
 Εκεί σπάροι και πέρκες
 ανεμόδαρτα ρήματα
 ρεύματα πράσινα μες στα γαλάζια
 όσα είδα στα σπλάχνα μου ν' ανάβουνε
 σφουγγάρια, μέδουσες
 με τα πρώτα λόγια των Σειρήνων
 όστρακα ρόδινα με τα πρώτα μαύρα ρίγη.
 Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου με τα πρώτα μαύρη ρίγη.
 Εκεί ρόδια, κυδώνια
 θεοί μελαχρινοί, θείοι κι εξάδελφοι
 το λάδι αδειάζοντας μες στα πελώρια κιούπια·
 και πνοές από τη ρεματιά ευωδιάζοντας
 λυγαριά και σχίνο
 σπάρτο και πιπερόριζα
 με τα πρώτα πιπίσματα των σπίνων,
 ψαλμωδίες γλυκές με τα πρώτα-πρώτα Δόξα σοι.
 Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου, με τα πρώτα-πρώτα Δόξα σοι!
 Εκεί δάφνες και βάγια
 θυμιατό και λιβάνισμα
 τις πάλες ευλογώντας και τα καριοφίλια.
 Στο χώμα το στρωμένο με τ' αμπελομάντιλα
 κνίσες, τσουγκρίσματα
 και Χριστός Ανέστη
 Με τα πρώτα σμπάρα των Ελλήνων.
 Αγάπες μυστικές με τα πρώτα λόγια του Ύμνου.
 Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου, με τα πρώτα λόγια του Ύμνου!

Οδυσσέας Ελύτης
 «Το Άξιον Εστί», Ψαλμός β΄

«Στερνός σκοπός του ποιητή δεν είναι να περιγράψει τον κόσμο αλλά να τον δημιουργεί ονομάζοντάς τον» (Γ. Σεφέρης). Λαμβάνοντας υπόψη τη δήλωση του Γ. Σεφέρη:

1. Νομίζετε πως ο ποιητής περιγράφει τον κόσμο στο απόσπασμα ή τον δημιουργεί ονομάζοντάς τον με τη γλωσσά του; Να στηρίξετε την απάντησή σας σε συγκεκριμένους στίχους.
2. Ο ποιητής ομολογεί την πίστη του στην αδιαίρετη ελληνική γλώσσα. Αφού προσδιορίσετε πού τοποθετεί την ποιητική αρχή της, να παρακολουθήσετε πώς αυτή εμπλουτίζεται και εξελίσσεται σε προσωπική ποιητική γλώσσα αλλά και εθνική.
3. « Μήγαρις έχω άλλο στον νου μου πάρεξ ελευθερία και γλώσσα»; Με ποιο στίχο του ποιήματος μπορείτε να αντιστοιχήσετε τη φράση αυτή του Δ. Σολωμού; Πιστεύετε ότι οι δύο ποιητές εκφράζουν αντίστοιχες διαθέσεις, και γιατί;